

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ

„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ“

ТЕОДОРА ЗАПРЯНОВА ПАМПУЛОВА

*„Самооценка, субективно благополучие и процъфтяване при юноши,
обучаващи се в традиционна и иновативна системи на обучение“*

АВТОРЕФЕРАТ

**ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР“**

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ДОЦ. Д-Р ИРЕНА ИВАНОВА ЛЕВКОВА

област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.2. Психология
докторска програма „Педагогическа и възрастова психология ”

Пловдив

2024 г.

УВОД

Настоящият дисертационен труд е посветен на самооценката, субективното благополучие и процъфтяването при юноши, обучавани в традиционни и в иновативни системи на обучение - Модел “Един ученик - едно устройство” (Модел 1:1).

По данни¹ на Министерство на образованието и науката (МОН) през август 2023г България е водеща страна на Балканите по използване на технологичните решения, базирани на платформата на Google за образованието. Изводът се базира на различни показатели като брой сертифицирани преподаватели и учители, използване на приложения и др. Данните на МОН показват, че към онзи момент, около 500 училища в страната използват иновацията и общо над 200 хиляди са потребителите с акаунти в облачната технология на компанията. Учебната 2023/2024 година дава възможност на още 150 паралелки в пловдивски училища да използват персонални компютри за обучение по Модела 1:1, според данните на община Пловдив. Увеличава се и броят на Google-референтните училища в страната. Технологията намира място в детски градини и университети.

Актуалността на дисертационния труд се състои в преосмисляне на дигитализацията в образованието и отчитане на влиянието ѝ върху психическото здраве и развитие на юношите.

Привеждат се най-разпространените теории с особен акцент – съвременните теоретични изследвания и емпирични търсения в областта на самооценката, субективното благополучие и процъфтяването. Тезисно се разглеждат психологическите инструменти за изследването им в юношеска възраст.

Направена е постановка на емпирично изследване с цел диагностика на психични структури при юноши в VIII-ми и X-ти клас обучавани в традиционна и иновативни системи на обучение. **Целта** на настоящия дисертационен труд е да се разгледат и обобщят концепциите и идеите за самооценката, субективното благополучие и процъфтяването в юношеска възраст, проучване на евентуалното наличие на взаимовръзки между тях в контекста на системите на обучение. Задачите са свързани с диагностициране на конструктите при юношите, установяване на диференциации в равнището им в зависимост от вида на образователната система чрез използване на надеждни инструменти.

В дисертацията се допуска хипотезата, че самооценката, субективното благополучие и процъфтяването могат да бъдат с различни параметри при двете групи юноши – контролна група (обучаваща се без технологии) и експериментална група (обучаваща се по Модела 1:1). Хипотезите се изследват и в теоретичен план посредством анализ на голям брой релевантни на темата литературни източници. Направен е литературен обзор, сравнение, класифициране, систематизиране, обобщение. Данните са събрани през юни 2023г. посредством апробирани инструменти.

Анализът и обработените данни на двете групи – контролна и експериментална, са представени в табличен и графичен вид, извършени са различни видове статистически анализи за установяване на въздействието на вида на образователната

---

¹ <https://www.bta.bg>

система. Направени са съответните изводи и заключения. Приложен е списък на използваната литература на български и на английски език.

Структура и съдържание на изследването:

Резултатите от настоящето проучване са систематизирани в дисертационен труд, състоящ се от увод, три глави, заключение, приноси, декларация за автентичност на резултатите и приносите, изводи и списък с използвана литература. Същият съдържа таблици, схеми, диаграми и приложения.

ПЪРВА ГЛАВА. Теоретична постановка на конструктите „самооценка“, „субективно благополучие“ и „процфтяване“

1. Конструктът самооценка

Самооценката е може би най-изследвания конструкт в почти всички области, свързани с психичното здраве, в теоретични обзори, базисни и клинични изследвания, клинични доклади и всякакви форми на клинична практика.

„Самооценката се свързва с афективното изменение на Аз-концепцията“ (Стаматов 2020, стр. 267) и с това дали Аз-ът приема себе си като значим, ценен и важен. Тя може да бъде разглеждана като *самоценност* и *себеуважение*. Често предполага възприятия за собствения образ и личност, които се свързват със *себеприемане* или *себеотхвърляне* (Zeigler-Hill, 2013). Приемането е харесване, удовлетворение от физически дадености, качества и умения, а отхвърлянето - с неодобрение на самия себе си, желание за промяна, която понякога изглежда трудно достижима. Самооценката е отношение към себе си като към обект на познание (Campbell & Lohave, 1993).

През 1971 г. с Виктор Гекас (Gecas, 1971) изследва факторите, които влияят върху нея през юношеството. Авторът определя използвания от него модел като *двуфакторен* и разглежда конструкта като: „*чувство за сила и чувство за стойност* (Gecas, 1971); „*вътрешно*” и „*външно*” *самочувствие* (Franks & Marolla, 1976); *оценка и обич* (Wells & Marwell, 1976); *чувство за компетентност и себестойност* (Smith, 1978); *компетентност и морал*“ (Mruk, 1995, 2006, p.20). Гекас определя самооценката като „*себеуважение с усещане за Аз-ефективност, компетентност опитност и самооценка чрез усещане за лична стойност, които се основават на идеите за добрия човек и морала*“. (Gecas, 1982, p. 5)

Според други опити за дефиниция, самооценката бива определяна не като интраперсонална характеристика, а като процес, ориентиран навън и се разглежда като базирана на това, което аз мисля, че другите мислят за мен (Стаматов, 2000).

1.2. Подходи и теории за изучаване на самооценката

1.2.1. Самооценката като част от Аз-концепцията

Уелс и Маруел (Wales and Maruel, 1976) разглеждат самооценката като част от Аз-концепцията, заедно с мотивация и саморегулация. Според авторите те си взаимодействат като оказват влияние върху начина на възприемане на себе си, на другите и на света. Те дефинират понятието самооценка като използват два

психологически аспекти: оценка (която свързват с познанието) и афект (който дава приоритет на ролята на чувствата). Авторите извеждат на преден план несъответствието между Аз-а, който човек иска да бъде, такъв какъвто се вижда в мечтите и в бляновете си (*идеалния аз*) и Аз-ът, който е в момента (*истинският* или *реалният Аз*). Колкото по-близки са двете представи/възприятия за себе си и колкото с по-близки съдържания са изпълнени, толкова по-стабилна и удовлетворяваща е самооценката на индивида. Смелсер (Smelser, 1989) също посочва 3 компонента на самооценката. Според него когнитивният елемент е особено значим и включва използването на описателни термини (качества) в мислите за самия себе си или за отделни компоненти на Аз-а - *силен, смел, уверен, красив* и други. Когнитивният елемент се стреми да отговори на въпроса *“Какъв/Каква съм аз според мен самия/самата?”* като качества или черти на характера, заложби и компетентности. Вторият основен елемент според автора е афекта - дали индивидът възприема себе си позитивно или негативно, какви емоции възникват у него, тогава когато мисли за себе си или за отделни аспекти на своя Аз. Авторът свързва емоционалния тон с усещането за висока или ниска самооценка. Третият компонент е оценъчен - достоен ли е индивидът в своите собствени очи, чувства ли се значим, приет, подкрепен и разбран?

Смелсер (Smelser, 1989) отбелязва, че конструктът може да се разглежда като глобален или ситуационен феномен. Така например юношата да може приема своята външност позитивно и дори безкритично по принцип, но във виртуалната среда чрез социалното сравнение да приема себе си като не достатъчно привлекателен. По същият начин юношата може да смята себе си за умен (глобална самооценка), но да се усеща като неспособен в час по математика при работа с чертежи, например.

1.2.2. Самочувствието като продукт и процес на развитие

Критичният преглед на литературата отбелязва значимостта и популярността на идеята, че самооценката може да бъде разглеждана като „състояние“ или като „черта“ (Trzesniewski, Robins, Roberts & Caspi, 2004). Като цяло повечето изследователи подкрепят впечатлението, че тя е стабилна конструкция, т.е. тя е продукт. Според тях процесът на развитие и формиране на самооценката е предсказуем и очакван и може да бъде потвърден не само чрез преки наблюдения над респонденти, но и с научни изследвания и емпирични доказателства.

Моделът на динамичната Аз-концепция на Маркус и Върф (Markus & Wurf, 1987) постулира, че съществува работна Аз-концепция, която се активира в зависимост от някои фактори. Самооценката може да се разглежда като непрекъснат процес. Индивидът има потребността да приоритизира определени дейности и сфери от своя живот, в които се стреми да натрупа успехи и постижения, да докаже на себе си, че е компетентен и значим. Промяната в тях води до промяна и в самооценката. Хартър (Hartur, 1999) проследява последната в различните възрасти, като забелязва че всяка от тях има приоритетни области, които може да са различни от тези в предходния и последващия етап на развитие. Също така е необходимо да бъде отбелязано, че по-високата самооценка се асоциира с привлекателност, компетентност, екстровеерност и др. и е особено желана за индивидите. Поради тази причина обучението и

психотерапията насочени към изграждането на стабилна висока самооценка стават особено популярни през изминалите десетилетия.

1.2.4. Самооценка и компетентност

В класическото разбиране на Джеймс (James, 1950) самооценката е определена чрез съотношението между реалните постижения на индивида и неговите претенции и очаквания. Т.е. самооценката зависи от това какво индивидът иска да стане, да бъде. Според авторът индивидът изгражда своите претенции и очаквания в мисловен план. Ако те бъдат достигнати, това ще повиши самооценката и индивидът ще се чувства значим и ценен.

За пръв път в историята на изследването на конструкта Джеймс (James, 1890/1983) го дефинира като действие, и по-точно като действие, което е успешно или компетентно. Според него самооценката зависи от две неща:

1. *надеждите, желанията или стремежа* на индивида. Това са конструкти ситуирани в бъдещето. Обикновено са заредени с емоции - тревожност, вълнение, страх, надежда и т.н.
2. *успехите* - реалните постижения на индивида т.е. доколко те покриват първоначалните очаквания.

Крокър и Парк (Crocker & Park, 2003) доразвиват идеите на Джеймс за компетентността и твърдят че хората се стремят да поддържат, защитават и повишават самооценката си. В основата на тези опити е стремежът към успехи в значими за тях области, както и избягването на провал. (Mruk, 2006). Крокър и Парк (Crocker & Park, 2003/2004) са сред първите автори, които поставят дискусията за клиничната картина на нездравословната самооценка.

Купърсмит (Coopersmith, 1967) поддържа идеята, че хората могат да развият здрави нива на самочувствие, когато се чувстват успешни, компетентни и значими само в една или две области, особено ако тези области на живота са одобрени от тяхната основна референтна група и се приемат за значими от самите тях..

1.2.5. Самооценка и социум. Социометрична теория

Ч. Кули и Дж. Мийд (Cooley, 1909; Mead, 1934, цит. в Mruk, 1995) твърдят, че, за да се разбере по-пълно понятието *самооценка* е важно да се отчетат междуличностните или социалните влияния върху индивида. В тази перспектива Аз-ът влиза в междуличностно поле, което е създадено като отговор на, и като последица от, обмена между индивида и социалния контекст. Ако индивидът открие, че другите го одобряват и харесват, това ще бъде ясно доказателство, че е приет и ценен сам за себе си - самооценката му ще е стабилна и висока.

Мийд (Mead, 1934/1967) разширява научната работа по темата за самооценката като включва в нея и ролята на социалното сравнение. Той твърди, че хората не се стремят към себепромяна и към т.нар. *най-добра версия на себе си*, а по-скоро към превъзходство над другите.

Един от най-влиятелните съвременни модели изследващ самооценката е *социометричната* теорията (Leary & Baumeister, 2004). Тя продължава идеята за

значимостта на междуличностните отношения за разбирането на горепосочения конструкт.

Лири и сътрудници (Leary, Tambor, Terdal & Downs, 1995) разработват теоретичен модел на самооценката, който въвежда идеята за т.нар. „междуличностен екран“ - „социометър“. Според идеята на авторите хората, които успяват да формират по-широки социални връзки, създават позитивни и удовлетворяващи образи на себе си върху междуличностния екран (Leary & Baumeister, 2000).

Теория на социометъра прогнозира, че ако оценките на другите са отрицателни, нивото на самочувствие на индивида ще спадне и че той трябва да бъде мотивиран/ще трябва сам да се мотивира, да предприеме коригиращи действия, за да възстанови усещането си за достойнство.

Нивото на самооценка е силно свързано със социалния статус на личността (Leary, 2004). Конструктът се явява защитен механизъм срещу социално изключване. В своите проучвания М. Лиъри (Leary, 2005) доказва, че отхвърлянето има по-силно влияние върху нивото на самооценка на индивида, отколкото приемането (Leary, 2004).

1.3. Промени в самооценката в юношеството

Бърк (2012) маркира промените в Аз-концепцията в юношеството. Юношите започват да съчетават отделни личностни черти и да ги обединяват (*умен, талантлив, успяващ и т.н.*) в по-абстрактни описания като *интелигентен*. Първоначално обаче техните обобщения не са взаимосвързани и дори често си противоречат едно на друго. Според авторката между 12 и 14-годишна възраст подрастващите започват да използват по-малко категорични преценки за себе си и за своите връстници. Постепенно познавателните промени помагат на тийнейджърите да комбинират чертите си в по-организирана и не толкова противоречива система. Използването на определения разкрива съзнанието им, че психичните качества могат да се променят в различните ситуации.

Върху формирането на самооценката през юношеството влияние оказват следните фактори: характерът и темпераментът; начинът на живот; отношенията родители-деца; натрупаният опит в яслата, детската градина, училището и извън тях - в живота; наличие на заболявания; външни физически данни; правилните или изкривените представи за себе си; реакциите на околните и външните обстоятелства и ситуации; религиозните вярвания; културните и традиционните ценности и обичаи и др.

1.4. Типове, нива на самочувствие и значението им през юношеството

В най-общ план изследваният конструкт се разглежда като дихотомен (Mruk, 2013). Според съответствието между значимостта, която личността придава на своите характеристики и тяхното действително състояние, разграничаваме *адекватна* и *неадекватна* самооценка.

Способността да се поддържа и запази нивото на самооценка във времеви план дава основание да говорим за *устойчива* и *неустойчива* самооценка. Устойчивата самооценка остава такава и в трудни ситуации. Вземайки под внимание нивото, се очертават *завишена* и *понижена* самооценка (Папазова, 2013).

Процесът на самооценяване има динамична природа и се влияе от промените в атитюдите и действията през жизнения цикъл. Ако разглеждаме аспектите на самооценката по-разгърнато, можем да откروим следните типове: „адекватна , висока, устойчива; адекватна, ниска, устойчива; адекватна, ниска, неустойчива; неадекватна, повишена, устойчива и неадекватна, понижена, неустойчива“ (Карастоянов, 2021, стр.109). Голяма част от съвремените изследователи се съобразяват с идеите на Кернис (Kernis,2003). Според него самооценката може да бъде: „защитна (*defensive*) или автентична (*genuine*); условна/ситуационна (*contingent*) или истинска/безусловна (*true*); стабилна (*unstable*) или нестабилна (*stable*); несъответстваща (*discrepant*) или съвпадаща (*congruent*) с имплицитните чувства за собствената стойност“ (Kernis, 2003 цитиран по Карастоянов, 2019, с.109).

В ранните етапи на изследване на самооценката авторите са извеждали три основни нива или типове: *високо*, *ниско* и понякога *средно*. Съвременните емпирични данни сочат, че тази класификация е прекалено проста и повърхностна, което я прави и трудно използваема.

1.5. Значимост на изследванията в областта

Стъпвайки на теоретичната многомерна рамка Хартър (Harter, 1983, 1985, 1987) проектира и апробира инструменти за оценка на самооценката в различни възрасти - от ранно детство до късна зряла възраст. Тя създава специален въпросник за изследване на конструкта при юноши. Инструментът изследва усещането за компетентност и измерва самочувствието. Това отразява принципа на Джеймс. Хартър (Harter, 1983, 1985, 1987) включва и айтеми, които изследват как децата възприемат своята значимост през погледа на другите - дали се усещат уважавани, харесвани, одобрявани и т.н. Тези въпроси покриват принципа на Ч. Кули. Въпросникът на Хартър включва осем специфични домейна: Учебна компетентност; Социална компетентност; Спортна компетентност; Физически Аз - външен вид; Професионална компетентност; Романтичен призив; Поведение; Близко приятелство и Глобална самооценка

2. Конструктът психично благополучие. Субективно благополучие

Психичното благополучие често се определя като “*широка гама от феномени, включваща емоционалните реакции на хората, удовлетворението им от различни области и глобални съждения за удовлетворението им от живота като цяло*” (Diener et al., 1999, p.277 цит. Калчев, 2014). Конструктът има непроста, комплицирана и многоаспектна природа. Често се определя като субективно благополучие.

Голяма част от научноизследователската работа върху благополучието е свързана с факторите, които са в основата на “*емоционалните реакции на хората, удовлетворението им от различни области и глобалните им съждения за удовлетворението им от живота в неговата цялост*” (Diener et al., 1999, p.227, цит. от Калчев, 2011).

Според Томас (Thomas, 2009) благополучието няма материален образ и поради тази причина не може да бъде ясно дефинирано и измерено с мерна единица. Според Дийнър (Diener, 1999) благополучието на индивида отразява “*степенята, в която хората мислят и чувстват, че животът им върви добре*” (Lucas & Diener, 2008, p.

795). Райън и Деси (Ryan & Deci, 2001) го определят като сложно образование пряко свързано с оптималното психологическо функциониране.

Психичното благополучие може да бъде разгледано в различни научни перспективи – психично състояние, позитивно психично функциониране и вид/част от самооценката.

2.1. Подходи и теории за изучаване на благополучието

Целта на представения по-долу кратък обзор не цели детайлен преглед на същността, факторите и резултатите от преживяването на (субективно) благополучие, а предвижда кратко описание на два от основните и популярни подхода на дефиниране: *хедонистичен* и *евдемоничен* (Diener et al, 1999, Waterman, 19993, 2008).

2.1.1 Хедонистична перспектива

Според хедонистичният подход благополучието е щастие, наслаждение, задоволство и благодат. Древногръдското етическо учение приема като най-висшата цел на човешкия живот удоволствието и насладата, които се явяват противовес на аскетичния живот. Благополучието не е свързано единствено и само с удоволствия за тялото и не претендира само за физически измерения. То се свързва с наслада от приятното, с морални съждения за добро и лошо, за правилно и грешно, с постигането на цели и развитие на личността - духовно израстване и удоволствие от това, какъв съм.

Авторите, които изследват психологическата стойност на хедонистичните идеи се фокусират върху удоволствията – както телесни, така и умствени, душевни (Kubovy, 1999). Следователно щастието не се свежда до физически хедонизъм, а може да се извлече от постигането на цели в различни сфери и области (Diener et. al. 1998).

През 1984 г. Ед Дийнър въвежда т.нар. трикомпонентен модел на благополучието (SBW) като допълнение към вече популярния хедонистичен възглед като стремежът към максимално щастие в човешкия живот. Връзката между хедонизмът и благополучието може да бъде разбрана чрез: (1) усещането на индивида за преобладаващи положителни емоции, (2) преобладаваща липса на отрицателни настроения и емоции и (3) усещане за удовлетвореност от живота (Deci, Ryan, 2008).

Терминът *субективно благополучие* се е утвърдил и трайно намира място в емпиричните изследвания и в теоретичната рамка по отношение на връзката му със социума. Хората изпълват с различно съдържание конструкта субективно благополучие - здраве, финанси, семейни отношения, приятелски и семейни отношения и др. т.е. те им придават различна стойност и значимост използвайки своите собствени възгледи и опит, културен контекст. Авторите изказват наблюдение, че приоритетите и съдържанието на посочения конструкт могат да се променят във времето, не се наблюдават постоянство и неизменност. В този смисъл удовлетвореността от живота би могла да се оценява чрез връзката между опита - минало, настояще, бъдеще.

2.1.2.Позитивната психология и (субективно) благополучие

Позитивната психология функционира на три равнища - субективно, индивидуално и социално/институционално (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000, p.5). На субективно равнище тя е фокусирана върху ценни преживявания като благополучие,

задоволство, удовлетворение, надежда, оптимизъм, поток и щастие. Позитивната психология разглежда субективното благополучие като конструкт, свързан с оптималното преживяване и функциониране на личността. Соня Любомирски (Lyubomirsky, 2001) твърди, че субективното благополучие е силно повлияно от генетичната предразположеност на индивида и от комбинацията между личност и генетика, която винаги е уникална. Според автора други външни обстоятелства и дейности също могат да влияят върху благополучието на отделния индивид.

2.1.3. Евдемонична перспектива

В научните източници *eudaimonia* е преведена от гръцки език като „щастие“ и „благополучие“. Теоретичният обзор извежда на преден план и преводи като *процъфтяване на човека, просперитет* (Robinson, 1989) и даже *благословия* (Critchley, 2019). Евдемоничният подход се позовава на трудовете на древногръцките философи, но основата му бива поставено от Аристотел. Според него евдемония е най-висшето човешко благо, а реализирането на собствения потенциал може да бъде приета като основна и дори крайната човешка цел. Още през IV в. пр.н.е. Аристотел издига схващането, че правилната цел на всеки е да реализира себе си като актуализиран възрастен. Според него *eudaimonia* не бива да бъде превеждана като щастие, а като реализиране на собствения потенциал или самоактуализация.

Евдемонизмът поставя щастието като основна ценност, докато хедонизмът се основава преди всичко на удоволствието. Едното не покрива изцяло другото, както и между тях не може да бъде открито ясно противоречие. Ако хедонизмът асоциативно предполага човек да се наслаждава на удоволствието и да го търси съзнателно, като опитва да се предпази от страдание и неудовлетворение, то евдемонизмът е истинско, глобално щастие, което се съдържа в живота. В повечето анализи удоволствието се свързва със задоволяване на телесните нужди, с оцеляването, а удовлетворението - с интелектуалната стимулация, опит, себеактуализация, креативността и творчеството. Разсъжденията на философите за съдържанието на понятието „евдемония“ дават идеята на Каръл Риф да концептуализира своите виждания за психичното благополучие като ги свърже със самореализацията (Ryff, 1989, Ryff & Singer, 2008).

2.1.4. Модел на Каръл Риф за психичното благополучие

К. Риф (Ryff, 1989) открива близост в идеите за психичното благополучие и прави опит за дефиниране на понятието като многоизмерно, което не се свежда единствено до преживяването на положителни емоции и щастие. Нейната теория определя *добрия живот* като балансиран и цялостен, включващ различни аспекти на благосъстоянието.

„Моделът е изграден върху теориите за персоналното развитие, клиничната психология и психичното здраве. Понятието психично благополучие, съгласно Риф, е: 1) интегрален показател за степента на насоченост на човека към реализация на основните компоненти на позитивното функциониране; 2) степен на реализиране на тази насоченост; 3) (субективно) психичното благополучие се изразява в усещането за щастие, удовлетвореност от себе си и собствения живот” (Тагарева, 2016а).

Правейки систематичен преглед на различни психологически теории и перспективи, Каръл Риф (Ryff, 1989) посочва шест елемента, които неизменно присъстват в идеите за оптималното психологическо функциониране, а именно: **себеприемане, автономия, положителни отношения с другите, овладяване на околната среда, личностен растеж и развитие и цел в живота.**

2.1.5. Теория за самодетерминацията

Теорията за самодетерминацията е свързана с евдемоничния подход. Тя отразява неговите принципи и е създадена от Райън и Деси (Ryan & Deci, 2000; Deci & Ryan, 2008). Извежда на преден план стремежът „да бъдеш и да станеш себе си“, като основен и неизменен аспект на психичното благополучие. Теорията предполага три основни и универсални потребности – от автономия, компетентност и близост с другите. Те са в основата на оптималното функциониране и на добродетелта.

2.1.6. Концепцията за потока на Чиксентмихалий

Концепцията за потока на Чиксентмихалий (Csikszentmihalyi, 1990) също може да бъде отнесена към евдемоничните теории. Той определя „потока“ (буквален превод на английското *flow* - поток, течение) като преживяване с оптимален характер, което може да бъде регистрирано и наблюдавано, когато индивидът участва в интересна и увлекателна за него дейност. Идеята за същността на потока е популяризирана в книга на Чиксентмихай: „Поток е състоянието, при което човек е така потопен в заниманието си, че сякаш нищо друго няма значение; самото преживяване доставя такава наслада, че човек е готов да положи огромни усилия, просто за да го изпита отново“ (Csikszentmihalyi, 1990). Хората бързо преминават в състояние на поток, когато играят или се състезават, заети са с творчество и креативни процеси, с физическа активност и спортни занимания, с ритуали и др. (Csikszentmihályi, 1975).

2.1.7. Позитивната психология на Мартин Селигман

В книгата си Селигман (Seligman, 2011) предлага един синтезиран схема-модел на основните компоненти на позитивната психика на човек. Моделът включва пет основни елемента на психологическото благополучие и щастие. Идеята му е атрактивно представена като концепцията P.E.R.M.A.:

P - positive emotion in live – позитивни емоции;

E - engagement with people we love – ангажираност с близки хора;

R - relationships with people – взаимоотношенията и социалната батерия от контакти с възрастни и връстници;

M - meaning in live - търсенето и намирането на смисъл и създаването на смисъл;

A - accomplishment - постижения и успехи;

Като представител на позитивната психология, той вярва, че тези пет елемента могат да помогнат на хората да постигнат живот с пълнота, щастие и смисъл, да изпитват благополучие.

2.3. Юношество и субективно благополучие

Субективното благополучие при юношите включва в себе си следните конструкти: самооценка, положителна нагласа към живота и отсъствие на депресивно настроение), взаимоотношенията с родителите, взаимоотношенията с връстниците (приемане от връстници, проблеми и неблагоприятия в отношенията с връстници и доверително общуване) и суицидна идеация и поведение.

Благополучието в юношеска възраст включва в себе си преживяването на субективно благополучие.

За целта на настоящото изследване ще се взема предвид конструктите, които са част от един от използваните инструменти - Скала за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст (ССБВО).

2.4. Връзка на психичното благополучие с други конструкти

Може да бъде направена връзка между психичното благополучие и оптималното функциониране на човека, които са конструкти от полето на позитивната психология и усещанията за *оптимизъм и надежда* (Schneider, 2001; Adams & Jackson, 2000; Lopez et al., 2000). Психичното благополучие може да бъде свързано още с: *устойчивостта* (Fredrickson, 2001), *щастие и удовлетворението* (Andrews & McKennell, 1980), с *поток на живота* (Massimini & Fave, 2000), с модела *удоволствие – болка* (Bradburn, 1969), със *субективно благополучие* (Diener, 2000) и със *смисъла на живота* (Юнг, цитиран по Ялом, 2018). Потискането на последните води до липса на пълнота в живота се приема за еквивалент на боледуването.

Маргарита Бакрачева (2023) потвърждава чрез серия от изследвания, че определени личностни черти и диспозиции влияят върху равнището на психично благополучие. Според получените данни смисълът на живота е най-значим предиктор, за който не се отбелязват опосредствани връзки с благополучието (Бакрачева, 2023).

2.5. Значимост на изследванията в областта

Що се отнася до периода на юношеството може да се приеме, че нестабилността на процесите свързани с идентификация, динамиката в социалните взаимоотношения, училищната активност и възрастта играят роля за благополучието. Но целта си остава същата, както през зрелостта - търсене на смисъл, щастие и оптимално функциониране. Счита се, че психичното благополучие е динамично понятие, което силно се влияе от настъпващите с възрастта промени в живота и най-вече способностите на човека да се адаптира към новостите. Проведеното през 2015 г. емпирично изследване в късното юношество разкрива определени тенденции, като потвърждават изводи от предходни изследвания за психичното благополучие на юношите. Част от подрастващите участващи в изследването, имат нормални нива на психично благополучие (Тагарева, 2016).

Необходимо е да отбележим, че социално-икономически фактори през юношеството оказват влияние върху благополучието.

3. Конструктът процъфтяване

Емпиричните изследвания и теоретичният обзор на литературата през последните десетилетия определят процъфтяването на личността като най-доброто в спектъра на психичното здраве и често се приемат за срещуположното на психичното страдание. Индивидите, които процъфтяват често се свързват с щастливите хора. В тази връзка процъфтяването е показател за позитивно развитие (Бакрачева, 2020, 2023).

3.1. Подходи и теории за изучаване на процъфтяването

Често понятията *процъфтяване* и *оптимално благополучие* се приемат за взаимозаменяеми, като синоними. Те могат да бъдат като цели на човешкия живот (Messer, 2013) или състояние на индивида, в което той би определил повечето или всички аспекти от живота си като добри и удовлетворяващи (Vander Weele, 2017). Според Бакрачева (2020) процъфтяването включва „*евдемоничното, хедонистичното, и оценъчното благополучие*” (Бакрачева, 2020, стр.28).

Кийс (Keyes, 2002) определя индивидите като процъфтяващи човешки същества без психични страдания и разстройства, умерено психически здрави и бодри/неуморени. Юпер (Huppert, 2009) говори за процъфтяването като глобално усещане, че *животът върви добре* и включва комбинация между това индивидът да се чувства и да функциониращ, приспособяващ се ефективно. Така то се превръща в синоним на високо ниво на психическо благополучие. Редица теоретици също са използвали концепцията за психологическо благополучие (Ryan & Deci, 2001; Riff, 1989) като алтернатива на концепцията за процъфтяване.

Хората, описани като процъфтяващи, имат комбинация от високи нива в различните сфери на благополучието - физическо, социално, субективно, глобално. Процъфтяващите хора биват определяни като щастливи и удовлетворени, склонни са да осмислят живота си, да се преживяват като компетентни и можещи, имат стабилна положителна самооценка и приемат себе си, стремят се към самоактуализация и израстване, не се безпокоят твърде много, когато са извън зоната си на комфорт, справят се добре със стреса и с приоритизирането, могат да вземат решения и т.н. (Keyes, 2002).

3.2. Процъфтяване и юношество

В проучването на Куонг и Хейс (Kwong & Hayes, 2017) е използван инструмент, който включва разработени елементи за здраве и процъфтяване. Научната им разработка е свързана с изследване на неблагоприятните семейни взаимоотношения и влиянието им върху процъфтяването на децата и юношите. Изводът, който правят авторите е свързан с това, че неподходящите и неприемливи семейни модели и преживявания при деца между 6 и 17 години понижават значително процъфтяването (Kwong & Hayes, 2017).

Липман (Lippman, 2011) създава иновативен проект на име Flourishing Children, чиито поле на реализация е насочено към създаването на положителни стратегии за подобряване на параметрите на процъфтяването. Неговият фокус са силните страни и развитието им в юношеството (Lippman, Moore, Guzman, Ryberg, McIntosh & Ramos, 2011).

Оркиби (Orkibi, 2018) изследва дали уменията за самоконтрол на 807 подрастващите корелират с позитивността, през призмата на взаимоотношенията с родители и връстници. Изследването потвърждава, че юношите, които имат добър самоконтрол, имат по-високи параметри на процъфтяването (Orkibi, 2018). Резултатите затвърждават важността на социалната принадлежност и я свързват с процъфтяващия юноша.

3.3. Значимост на изследванията в областта на благополучието и процъфтяването

От изложеното в теоретичния обзор става ясно, че психическото благополучие и процъфтяването са резултат от различни взаимосвързани и допълващи се фактори - личен опит, социални взаимоотношения, ценности и ресурси, гъвкавост и адаптивност, добри социални умения, емоционална компетентност, позитивни връзки и усещане за принадлежност, положителна самооценка, подкрепяща и мотивираща среда, умения за решаване на конфликти, просоциално поведение и други.

4. Иновативни системи на обучение. Модела 1:1 - “Един ученик - едно устройство”

4.1. Учене навсякъде и по всяко време – кратък исторически преглед

Изразът “Учене навсякъде и по всяко време” се появява през последното десетилетие и се свързва с процеса на “учене през целия живот”. Той е свързан с улеснения достъп до интернет и до огромен обем от информация и осмисля използването на дигитални технологии в образователните процеси. Според Славчева използването на дигитални технологии и интернет приложения и услуги е *„трайна тенденция в живота на съвремените юноши“* (Славчева, 2015, стр.243).

4.2. Иновативна система на обучение. Облачни технологии и Моделът „Един ученик – едно устройство“

В рамките на последното десетилетие Моделът 1:1 добива популярност като допринася за организирането на дейностите в училищната администрация и за подобряването на учебния процес. Той акцентира върху смисленото и целенасочено използване на информационните технологии в образованието.

Интегрирането на Модела 1:1 в паралелките насърчава развитието на специфични за 21-ви век компетенции (Bebell & Kay, 2010), като води до подобряване на ангажираността на учениците (Rockman, 2003). Целта на внедряването на технологията в много от училищата по света е свързана със създаването и развитието на необходимите за XXI-ви век умения и компетенции, сред които критично и иновативно мислене, сътрудничество и работа в екип, активна комуникация (Penuel, 2006). Всички тези умения са от съществено значение за подготовката на младите хора за постъпване във висше учебно заведение и при избора на някои от професиите на бъдещето, където технологиите и дигитализацията са основен приоритет.

Моделът 1:1 е свързан с конструирането и на специфична образователна среда чрез инструментите за подпомагане на преподаването и ученето на Google Workspace

for Education - като Classroom, Google Meet, Google Docs, Google Forms, Google Calendar, Google Chat и др. Към съответните инструменти има и притурки, които правят използването им оптимално.

Моделът “Един ученик-едно устройство” поставя фокус върху конструктивизма в класната стая - вниманието се премества от учителя към учениците.

4.3. Сравнение на традиционната и иновативната системи на обучение:

- В традиционния учебен час учителят може да поднесе малка част от учебния материал. Използването на Google Workspace позволяват учениците да получават информация по всяко време и в различен вид - текстови файлове, видеа и аудио записи, линкове за достъп и др.
- Обучението в иновативните паралелки е персонализирано – учениците работят със свой собствен ритъм. Процесът е гъвкав и ориентиран към отделния индивид.
- В иновативните паралелки се увеличават възможностите за пренасяне на теоретичното учебно съдържание в реален контекст, което може да придаде на усвоения материал различен, по-практичен смисъл.
- Различно качество на общуването (формално и неформално) между учител и ученици в двете системи на обучение;
- Липса на анонимност при работа в групи - чрез отчета от Google инструментите учителят разбира какво е участието на всеки ученик в груповата работа;
- Учебният процес може да се случва по всяко време и на всяко място с достъп до Интернет в иновативните паралелки.
- Обучението по Модела 1:1 продължава до края на етапа на обучение на учениците и др.

4.6. Критика към Модела 1:1

Критиците на Модела 1:1 твърдят, че училищата наблягат на работата с технологиите пред обучението. Обяснението за това може да бъде намерено в неумението на много учители да използват инструментите на Google Workspace. Към момента учителите имат различни нива на технологичните знания и умения (Warschauer, 2006).

Съществува и опасението, че по-възрастните учители като привърженици на традиционното обучение в клас биха имали вътрешни съпротиви да повишават своята квалификация и да се сертифицират, а оттам и че няма да използват технологиите по възможно най-добрия за образователния процес начин. Обикновено по-младите учители се чувстват комфортно при използване на технологии в образователния процес, но при тях липсват опит и умения при управлението на процесите в класната стая (Loertscher & Koechlin, 2012).

ВТОРА ГЛАВА. Дизайн на емпиричното изследване

Цел на емпиричното изследване

Целта на емпиричното изследване в настоящия дисертационен труд е диагностика на параметрите на самооценката, субективното благополучие и

процфтяването при юноши в горна училищна възраст (VIII-ми и X-ти клас) обучаващи се по Модела 1:1 и евентуални взаимовръзки между тези конструкти (на основата на извадка от лица в България).

Задачи на емпиричното изследване

- 1) да се установи общото ниво на самооценката при изследваните лица.
- 2) да се установи общото ниво на субективно благополучие при изследваните лица и да се анализират конфигурациите на формиращите го компоненти.
- 3) да се установи общото ниво на процфтяването при изследваните лица.
- 4) да се определят значимите диференциации в равнището на изследваните конструкти в зависимост от типа на образователната система – традиционна или иновативна.
- 5) да се открият и анализират значимите взаимовръзки (корелации) между изследваните конструкти.
- 6) да се провери влиянието на образователната иновация (модел “Едно устройство - един ученик) върху субективното благополучие и неговите компоненти, на самооценката и процфтяването при изследваните лица.
- 7) да се диагностицират диференциации в равнището на посочените конструкти, като се сравнят с равнището на същите при ученици, които се обучават в паралелки без технологии (Chromebook)

Обект на емпиричното изследване е психичното здраве на учениците в горна училищна възраст (VIII-ми и X-ти клас). Настоящото изследване обхваща общо 486 юноши, разпределени в две групи: експериментална група, включваща 238 (49.0%) и контролна група с 248 (51.0%) юноши.

Предмет на емпиричното изследване са самооценката, субективното благополучие и процфтяването при лица в юношеска възраст чрез измерването и идентифицирането им със съответните инструменти.

Хипотези на емпиричното изследване

Хипотеза 1. Предполага се, че ще се установят статистически значими различия в равнището на самооценка при юноши (VIII-ми и X-ти клас) в зависимост от особеностите на образователната система – традиционна, без Chromebook и иновативна, с Модел 1:1.

Хипотеза 2. Предполага се, че ще се установят статистически значими различия в равнището на субективното благополучие при юноши (VIII-ми и X-ти клас) в зависимост от особеностите на образователната система – традиционна, без Chromebook и иновативна с Модел 1:1.

Хипотеза 3. Предполага се, че ще се установят статистически значими различия в равнището на процфтяването при юноши (VIII-ми и X-ти клас) в зависимост от особеностите на образователната система – традиционна, без Chromebook и иновативна с Модел 1:1

Хипотеза 4. Предполага се, че ще се установят корелационни зависимости между някои от конструктите (самооценка, субективно благополучие и процъфтяване).

Подхипотеза 4.1. Предполага се, че ще се установят положителни корелации между конструктите в експерименталната и контролната групи.

Подхипотеза 4.2. Предполага се, че ще се установят по-силни корелации между изследваните конструкти при експерименталната група.

Хипотеза 5. Предполага се, че всеки от конструктите ще корелира с поне от една от субскалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст, както в контролната, така и в експерименталната група.

Подхипотеза 5.1. Предполага се, че ще съществува корелация между самооценката и поне една от скалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст, както в контролната, така и в експерименталната група.

Подхипотеза 5.2. Предполага се, че ще съществува корелация между субективното благополучие и поне една от скалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст, както в контролната, така и в експерименталната група.

Подхипотеза 5.3. Предполага се, че ще съществува корелация между процъфтяването и поне една от скалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст, както в контролната, така и в експерименталната група.

Дизайн на емпиричното изследване

Изследвани са ученици от VIII-ми и X-ти клас. Емпиричният материал е събран от три училища, в които едновременно се обучават ученици в Модела 1:1 (иновативна система на обучение) и в общообразователни паралелки, без достъп до иновацията – т.е. в традиционна система на обучение. Участие взеха общо 18 паралелки с ученици - 9 паралелки, които бяха в основата на експерименталната група и 9 паралелки - контролна група. Респондентите са избрани внимателно, за да отговорят на едни и същи условия:

- 1) учениците от експерименталната група (VIII-ми и X-ти клас) използват в образователния процес Chromebook и облачната технология на Google, а учениците от контролната група (VIII-ми и X-ти клас) се обучават без тази иновация;
- 2) учениците от експерименталната група и учениците от контролната група се обучават в едно и също учебно заведение;
- 3) учениците от експерименталната група и учениците от контролната група имат едни и същи (с малки различия) учители, преподаващи по предметите;
- 4) учениците от експерименталната група и учениците от контролната група имат един и същ учебен материал, който трябва да бъде преподаден и усвоен.

Участието в изследването е анонимно и на доброволен принцип, като респондентите са предварително информирани за целите на проучването. Всички изследвани лица попълниха въпросниците чрез онлайн платформата Google Forms. Инструментариумът включва и кратка анкетна карта (поставена в началото на Google

Forms), която цели събиране на основни социодемографски данни за респондентите - пол, възраст и клас.

Инструменти на емпиричното изследване. Представяне на инструментите

Ска̀ла за себеоценка на Морис Розенберг - българска стандартизация от Маргарита Дилова, Ева Папазова и Методи Коралов включва в себе си 10 айтема, които проследяват нагласи към себе си и към преживяването на себе си. Индивидът може да определи собствената си стойност на база на личните ценности и вярвания. Коефициентът на надеждност е висок $\alpha = 0.810$; образуваният фактор обяснява 53% от дисперсията. Ска̀лата за себеоценка е подходяща за лица от 14 до 64-годишна възраст. Тя за изследване на себеоценката е от ликертов тип, като респондентите трябва да оценят всяко от твърденията в диапазона от 1 („изобщо не съм съгласен“) до 4 („напълно съм съгласен“). Интерпретацията на резултатите се осъществява на ниво общ бал за самооценка.

Ска̀ла за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст (ССБВО) - кратка българска версия, апробирана за българска извадка и стандартизирана от Пламен Калчев (2014) е кратък, икономичен и лесен за употреба самоописателен въпросник, който е предназначен за ученици на възраст от V-XI клас. Същият може да се прилага групово или индивидуално и отнема около 10 мин. Въпросникът може да се използва, както за скрининг, така и за диагностика, оценка на ефективността и за изследователски цели. Ска̀лата за изследване на психичното благополучие и взаимоотношенията при юноши е мултидименсионална, от ликертов тип, като респондентите трябва да оценят всяко от твърденията в диапазона от 1 („изцяло невярно“) до 4 („напълно вярно“).

Интерпретацията на резултатите се осъществява на ниво общ бал за субективно благополучие и на ниво компоненти на психичното благополучие и тяхната конфигурация. Общият показател на *Субективното благополучие* се формира от сумата *Самооценка* + *Позитивна нагласа към живота* + *Депресивно настроение* (с обратен знак, т.е. всички айтеми се прекодират преди да се включат в показателя Субективно благополучие).

Ска̀ла за процъфтяване на Дийнър - българска стандартизация от Пламен Калчев, превод Пламен Калчев и Камелия Ханчева е 8-айтемна ска̀ла, която е предназначена да измери общата, глобалната оценка на респондентите за удовлетвореността им от живота. Акцентът е поставен върху когнитивната оценка на опита в значими области на съществуването. В оригинал ска̀лата за процъфтяване е 7-степенна ликертова ска̀ла от 7 „изцяло вярно“ до 1 „изцяло невярно“. За целите на този дисертационен труд и във връзка със спецификите на изследване на юноши оригиналната 7-степенна ска̀ла е редуцирана на 4-степенна.

ТРЕТА ГЛАВА. Анализ и интерпретация на резултатите от емпиричното изследване

Анализът на резултатите от емпиричното изследване се проведе в няколко етапа– извеждане на описателна статистика; психометрична обработка на приложените

инструменти и проверка на тяхната надеждност; проучване влиянието на социодемографските фактори върху нивата на изследваните конструкти чрез серия еднофакторни дисперсионни анализи и Т-тест и проучване на взаимовръзките между изследваните конструкти чрез прилагане на корелационен и регресионен анализ.

2. Анализ на резултатите по Скала за самооценка на Морис Розенберг. Психометрични и надеждност според коефициента на Алфа на Кронбах

Алфа на Кронбах за целия въпросник е равна на 0,720, което доказва много добра надеждност на скалата. Резултатът е близък до този, който е публикуван в българската стандартизация на Скалата за самооценка на Морис Розенберг. Авторите посочват Коефициент Алфа на Кронбах $\alpha = 0,82$. Полученият в дисертацията коефициент е близък и до този от интернационалното изследване на Шмит и Алик (Schmitt & Allik, 2005) и до отчитаната в други изследвания с българска извадка (Дилова и кол., 2017). В изследване проведено от Бакрачева (2023) в периода януари 2021 – декември 2022 г. сред 493 изследвани лица е установен коефициент на надеждност $\alpha = 0,821$.

Таблица 1.2. Коефициенти Алфа на Кронбах за съдържателност (консистентност) на скалата за самооценка по Розенберг

Име на скала	Брой айтеми	Алфа на Кронбах	Средна стойност	Стандартно отклонение	F	Равнище на значимост Sig
Скала 8 „Себеоценка по Розенберг“	10	0.720	30.66	4.607	268.989	0.000 < $\alpha = 0.05$

2.3. Описателни статистики

Резултатите от теста на Колмогоров-Смирнов показват, че честотните разпределения на скалата за самооценка имат разпределения, които са сходни с нормалното Гаусово разпределение. За тях равнищата на значимост са Asymp. Sig. (2-tailed) < $\alpha = 0.05$. Скала *Себеоценка по Розенберг* има стойности в интервала [14 – 38], като средната ѝ стойност възлиза на 30.66 ± 4.61 . След обработка на суровите балове, по-високите стойности по тази субскала означават по-високи параметри на себеоценката.

3. Анализ на резултатите по Скала за субективно благополучие и взаимоотношения (ССБВО). Психометрични характеристики и надеждност според коефициента на Алфа на Кронбах

Установените коефициенти на надеждност Кронбах Алфа са статистически значими за Скала *Обща самооценка*, Скала *Положителна нагласа към живота*, Скала *Депресивно настроение*, Скала *Близост с родителите*, Скала *Приемане от връстниците* и Скала *Доверително общуване*. Основание за това заключение дават техните характеристики F , които са с равнища на значимост $Sig = 0,000 < \alpha = 0,05$. Това

означава, че настоящото изследване показва добра вътрешна съгласуваност за горепосочените субскали. От компонентите на *Субективното благополучие* най-консистентна е *Депресивно настроение* ($\alpha=0.865$), а най-ниска стойност на Алфа е изчислена за субскалата *Проблеми в отношенията с връстници* ($\alpha=0.696$). На практика компонентите на субективното благополучие (с изключение на *Проблеми в отношенията с връстници*) са по-хомогенни.

Вътрешната съгласуваност на *Доверително общуване* (3 айтема) също е сравнително висока. Това може да бъде обяснено със специфичното съдържание на айтемите, чиято формулировка цели да изясни особеностите на близкото приятелство.

Относно Скала *Проблеми в отношенията с връстниците* изчисленият коефициент Алфа на Кронбах = 0.696 **не е статистически значим**, тъй като за него характеристиката $F = 1.448$ е с равнище на значимост $\text{Sig.} = 0.237 > \alpha = 0.05$. Възможно обяснение за този резултат е комбинацията от малък брой айтеми (4 айтема) и това, че оценява отрицателния опит в отношенията със съученици и трудности в интеграцията в групата. Оценяваната субскала може да бъде разгледана в по-широкия контекст на тормоза и виктимизацията в училище. За сравнение, публикуваните от П. Калчев вътрешна съгласуваност на *Проблеми в отношенията с връстници* е $\alpha=0.73$ при балансирана извадка по пол.

Таблица 2.2. Коефициенти Алфа на Кронбах за съдържателност (консистентност) на скалите, определящи благополучието на учениците:

Име на скала	Брой айтеми	Алфа на Кронбах	Средна стойност	Стандартно отклонение	F	Равнище на значимост Sig
Скала 1 „Обща самооценка“	5	0.824	15.86	3.090	12.940	$0.000 < \alpha = 0.05$
Скала 2 „Положителна нагласа към живота“	5	0.812	14.89	2.960	89.489	$0.000 < \alpha = 0.05$
Скала 3 „Депресивно настроение“	8	0.865	14.26	5.061	59.715	$0.000 < \alpha = 0.05$
Скала 4 „Близост с родителите“	8	0.853	24.69	5.297	84.079	$0.000 < \alpha = 0.05$
Скала 5 „Приемане от връстниците“	7	0.826	19.37	4.341	130.818	$0.000 < \alpha = 0.05$
Скала 6 „Проблеми в отношенията с връстниците“	4	0.696	6.88	2.374	1.448	$0.237 > \alpha = 0.05$
Скала 7 „Доверително общуване“	3	0.794	9.38	2.548	39.875	$0.000 < \alpha = 0.05$

3.3. Описателни статистики

Резултатите от теста на Колмогоров-Смирнов показват, че честотните разпределения на седемте скали за субективно благополучие имат разпределения, които са сходни с нормалното Гаусово разпределение. За тях равнищата на значимост са $Asymp. Sig. (2-tailed) < \alpha = 0.05$. По-високите балове означават по-осезаемо усещане за субективно благополучие.

Стойностите на Скала *Субективно благополучие* са в интервала 21 – 72. Средната стойност е равна на 56.50 ± 10.05 . Тя е също над средата на интервала, в който варират нейните стойности.

Изводът, който може да се направи е, че *средните стойности на всички скали с изключение на Скала 6 Проблеми в отношенията с връстниците се намират над средната стойност на интервала, в който варират всичките им стойности.*

4. Анализ на резултатите по Скала за процъфтяване на Дийнър. Психометрични характеристики и надеждност според коефициента на Алфа на Кронбах

Както се вижда от Таблица 3.2. Алфа на Кронбах за целия въпросник е равна на 0,869, което доказва много добра надеждност на скалата. Коефициентът Алфа на Кронбах към **Скалата за процъфтяване** – The Flourishing Scale (Diener, Wirtz, Tov, Kim-Prieto, Choi, Oishi & Biswas-Diener, 2009) е $\alpha = 0,820$. Резултатите от изследването са близки до получения от Бакрачева (2023) коефициент на надеждност $\alpha = 0,908$.

Таблица 3.2. Коефициенти Алфа на Кронбах за съдържателност (консистентност) на скалата за процъфтяване

Име на скала	Брой айтеми	Алфа на Кронбах	Средна стойност	Стандартно отклонение	F	Равнище на значимост Sig
Скала 9 „Прocêфтяване“	8	0.869	25.27	4.373	45.701	$0.000 < \alpha = 0.05$

4.3. Описателни статистики.

Резултатите от теста на Колмогоров-Смирнов показват, че честотните разпределения на скалата за процъфтяване имат разпределения, които са сходни с нормалното Гаусово разпределение. За тях равнищата на значимост са $Asymp. Sig. (2-tailed) < \alpha = 0.05$. Скала *Прocêфтяване* има стойности в интервала [8 – 32], а средната ѝ стойност е 25.27 ± 4.37 .

5. Корелационен анализ по метода на многомерното скалиране

Изследване за наличие на корелации по метода на многомерното скалиране между скалите за двете групи ученици – общо и за двете изследвани групи

С цел да се установят взаимовръзките между скалите за субективно благополучие, самооценка и процъфтяване за двете групи ученици е съставена обща

корелационна матрица на скалите. Тя съдържа изчислените коефициенти на корелация на Пирсън (*Pearson Correlations*) между всяка двойка скали, изразяващи силата на тяхната взаимовръзка.

Установени са общо 45 статистически значими взаимовръзки, чиито равнища на значимост *Sig. (2-tailed)* < $\alpha = 0.01$. Корелационният анализ показва слаби до значителни взаимовръзки между изследваните конструкти. Според силата на взаимовръзката те са:

- 1 много силна взаимовръзка с коефициент на корелация $r > 0.9$;
- 13 силни взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0.7 \leq r < 0.9)$;
- 12 значителни взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0.5 \leq r < 0.7)$;
- 14 умерени взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0.3 \leq r < 0.5)$;
- 5 слаби взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0 < r < 0.3)$.

Легенда:

Много силна корелация $r \geq 0.9$	
Силни корелации $[0.7 \leq r < 0.9)$	
Значителна корелация $[0.5 \leq r < 0.7)$	
Умерена корелация $[0.3 \leq r < 0.5)$	
Слаба корелация $[0 < r < 0.3)$	

Фигура 21. Корелационните зависимости на Самооценката по Розенберг за всички ученици

Фигура 22. Корелационните зависимости на Субективното благополучие за всички ученици

Фигура 23. Корелационните зависимости на Самооценката по Розенберг за всички ученици

Изследване за наличие на корелации по метода на многомерното скалиране между скалите за експерименталната група

Установени са общо 44 статистически значими взаимовръзки между скалите за субективно благополучие, самооценка и процъфтяване за експерименталната група с равнища на значимост *Sig. (2-tailed)* $< \alpha = 0.01$.

Според силата на взаимовръзката те са:

- 2 много силни взаимовръзки с коефициенти на корелация $r > 0.9$;
- 12 силни взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0.7 \leq r < 0.9)$;
- 13 значителни взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0,5 \leq r < 0,7)$;
- 10 умерени взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0,3 \leq r < 0,5)$;
- 7 слаби взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0 < r < 0,3)$.

Много силна взаимовръзка $r \geq 0.9$ се наблюдава между следните субскали: много силна положителна взаимовръзка между Скала *Положителна нагласа* и Скала *Субективно благополучие* - $r = 0,901$ и Скала *Депресивно настроение* и Скала *Субективно благополучие* = $-0,915$ – много силна отрицателна взаимовръзка.

Изследване за наличие на корелации по метода на многомерното скалиране между скалите за контролната група

Установени са общо 45 статистически значими взаимовръзки скалите за субективно благополучие, самооценка и процъфтяване за контролната група, чиито равнища на значимост *Sig. (2-tailed)* $< \alpha = 0.01$.

Според силата на взаимовръзката те са:

- 1 много силна взаимовръзка с коефициент на корелация $r > 0.9$;
- 12 силни взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0.7 \leq r < 0.9)$;
- 11 значителни взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0,5 \leq r < 0,7)$;
- 21 умерени взаимовръзки с коефициенти на корелация в интервала $[0,3 \leq r < 0,5)$.

Много силна отрицателна взаимовръзка $r \geq 0.9$: Скъла 3 *Депресивно настроение* и Скъла *Субективно благополучие* = - 0,938

5.2. Еднофакторен корелационен анализ

Взаимозависимости между Скъла Себеоценка по Розенберг и Скъла Субективно благополучие

Прилагайки еднофакторен корелационен анализ са изследвани корелационните зависимости между конструктите в експерименталната и контролната групи.

Направен е сравнителен анализ на получените зависимости за установяване на различията в оценките между двете изследвани групи. Резултатите показват, че установените линейни корелационни зависимости са приложими. Основание за това заключение дават съответните равнища на значимост на характеристиката F , които са $\text{Sig. } F = 0.000 < \alpha = 0.05$. Също така изчислените коефициенти (константа b_0 и регресионен коефициент b_1), участващи в корелационните уравнения са статистически значими с равнища на значимост $\text{Sig. } t = 0.000 < \alpha = 0.05$.

Сравнителният анализ за определяне на по-добрата линейна корелационна зависимост за експерименталната и контролната групи е направен съобразно двата критерия: по-голяма стойност на коефициента на детерминация r^2 и по-малка стандартна грешка *St.Error*.

Коефициентът на детерминация r^2 представя обяснителната способност на определената корелационна зависимост. Измерен в проценти показва каква част от изменението на зависима променлива (резултат) Y се определя от фактора X .

Таблица 5.1. Получени корелации между Скъла Самооценка по Розенберг и Скъла Субективно благополучие

Група	Уравнение	F	Sig.	R	R^2	St.Error
Експери-ментална	$Y=3.381+1.755X$	617.240	$0.000 < \alpha = 0.05$	0.851	0.723	5.388
Контролна	$Y=0.255+1.813X$	384.097	$0.000 < \alpha = 0.05$	0.781	0.610	6.185

За експерименталната група корелационната зависимост е $Y=3.381+1.755X$, където константата е $b_0 = 3.381$, а регресионният коефициент е $b_1 = 1.755 > 0$. Между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация е $r = 0.851$, което означава, че е налице **силна положителна взаимовръзка**. За контролната група е установена корелационна зависимост от вида $Y=0.255+1.813X$, където константата е $b_0 = 0.255$, а регресионният коефициент $b_1 = 1.813 > 0$. Следователно между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация $r = 0.781$ и показва, че е налице също **силна положителна взаимовръзка**. С по-голям коефициент на детерминация е зависимост за експерименталната група - $r^2 = 0.851 = 85.1\%$, а за контролната група той е по-малък

- $r^2 = 0.781 = 78.1\%$. Стандартната грешка на зависимостта за експерименталната група е по-малка, равна на 5.388, докато за контролната група по-голяма и възлиза на 6.185.

Следователно се приема, че по-силно изразена е зависимостта между Скала 8 Самооценка по Розенберг и Скала Субективното благополучие при експерименталната група.

Взаимозависимости между Скала Обща самооценка (като компонент от ССБВО) и Скала Субективно благополучие

Направен е сравнителен анализ на получените зависимости за общата самооценка като компонент на ССБВО и общия показател на субективното благополучие, за да се допълнят получените по-горе резултати.

За **експерименталната група** е получена корелационна зависимост от вида $Y=14.040+2.703X$, където константата е $b_0 = 14.040$, а регресионният коефициент е $b_1 = 2.703 > 0$. Следователно между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация $r = 0.899$ е по-голям от 0.7 и по-малък от 0.9, което означава, че е налице **силна положителна взаимовръзка**. За **контролната група** е установена корелационна зависимост от вида $Y=7.430+3.068X$, където константата е $b_0 = 7.430$, а регресионният коефициент $b_1 = 3.068 > 0$. Следователно между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация $r = 0.859$ е по-голям от 0.7 и по-малък от 0.9, следователно е налице **силна положителна взаимовръзка**. С по-голям коефициент на детерминация е корелационната зависимост за експерименталната група - $r^2 = 0.809 = 80.9\%$, докато за контролната група е $r^2 = 0.737 = 73.9\%$. Стандартната грешка на зависимостта за експерименталната група е 4.478 е по-малка от стандартната грешка 5.073 на зависимостта за контролната група.

Следователно за експерименталната група има по-силно изразена зависимост между общата самооценка и субективното благополучие.

Взаимозависимости между Скала Процъфтяване и Скала Субективно благополучие

Изследвано е и дали съществува взаимовръзка между процъфтяването и субективното благополучие при изследваните респонденти на база на вида на образователната система. Уточнен е и характера на корелациите между конструктите.

За **експерименталната група** корелационната зависимост е $Y=9.303+1.844X$, където константата е $b_0 = 9.303$, а регресионният коефициент е $b_1 = 1.844 > 0$. Между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация е $r = 0.841$, което означава, че е налице **силна положителна взаимовръзка**. За **контролната група** е установена корелационна зависимост от вида $Y=5.661+2.039X$, където константата е $b_0 = 5.661$, а регресионният коефициент $b_1 = 2.039 > 0$. Следователно между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация $r = 0.825$ и показва, че е налице също **силна положителна взаимовръзка**. С по-голям коефициент на детерминация е зависимостта за експерименталната група - $r^2 = 0.708 = 70.8\%$, а за контролната група той е по-малък

- $r^2 = 0.681 = 68.1\%$. Стандартната грешка на зависимостта за експерименталната група е по-малка, равна на 5.538, докато за контролната група по-голяма и възлиза на 5.592.

Следователно се приема, че по-силно изразена е зависимостта между Скàла 9 Процъфтяване и субективното благополучие при експерименталната група.

Взаимозависимости между Скàла Самооценка по Розенберг и Скàла Процъфтяване

В таблица 7 е представена корелационната зависимост между Скàла Себеоценка по Розенберг и Скàла Процъфтяване, както е и уточнено влиянието на образователната система върху характера на взаимовръзките.

За експерименталната група корелационната зависимост е $Y=9.306+0.822X$, където константата е $b_0 = 9.306$, а регресионният коефициент е $b_1 = 0.822 > 0$. Между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация е $r = 0.773$, което означава, че е налице **силна положителна взаимовръзка**. За контролната група е установена корелационна зависимост от вида $Y=12.104+0.755X$, където константата е $b_0 = 12.104$, а регресионният коефициент $b_1 = 0.755 > 0$. Следователно между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация $r = 0.710$ и показва, че е налице също **силна положителна взаимовръзка**. С по-голям коефициент на детерминация е зависимостта за експерименталната група - $r^2 = 0.598 = 59.8\%$, а за контролната група той е по-малък - $r^2 = 0.503 = 50.3\%$. Стандартната грешка на зависимостта за експерименталната група обаче е по-голяма в размер на 3.148, а за контролната група тя е по-малка - 3.004.

Анализирайки получените резултати се приема, че по-силно изразена е зависимостта между Процъфтяването и Субективното благополучие при експерименталната група, тъй като за нея регресионният коефициент е по-голям в размер на 0.822, докато регресионният коефициент за контролната група е по-малък - 0.755.

Взаимозависимости между субскалите на ССФВО и Скàлата за субективно благополучие

Данните позволяват да се установят корелационни зависимости между Субективното благополучие и следните субскали от ССФВО:

- по-силно изразена е зависимостта между Скàла *Положителна нагласа* и *Субективното благополучие* при експерименталната група.
- по-силно изразена е зависимостта между Скàла *Депресивно настроение* и *Субективното благополучие* при контролната група.
- по-силно изразена е зависимостта между Скàла *Близост с родителите* и *Субективното благополучие* при експерименталната група.
- по-силно изразена е зависимостта между Скàла *Приемане от връстниците* и *Субективното благополучие* при контролната група.
- по-силно изразена е зависимостта между Скàла *Проблеми в отношенията с връстниците* и *Субективното благополучие* при контролната група.
- по-силно е изразена зависимостта между Скàла *Доверително общуване* и Скàла *Субективното благополучие* при контролната група.

6. Регресионен анализ

Сравнителен анализ на Себеоценката по скалата на Розенберг за експерименталната и контролната групи

Средната себеоценка за експерименталната група възлиза на 30.5714 при стандартно отклонение 4.95562, а за контролната група е 30.7419 при стандартно отклонение 4.25383.

Таблица 8. Дескриптивна статистика на скалата

Group Statistics					
	Група	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Скала_Себеоценка по Розенберг	Експериментална група	238	30.5714	4.95562	.32123
	Контролна група	248	30.7419	4.25383	.27012

Прилагайки Т – тест (*Independent Samples T-Test*) е направен сравнителен анализ на средните стойности на себеоценката по скалата на Розенберг за двете групи ученици – от експерименталната и от контролната групи..

Сравнителният анализ на себеоценката между експерименталната и контролната групи показва, че разликата е в размер на -0.17051. Но **тази разлика не е статистически значима**, тъй като за нея характеристиката $t = -0.408$ е с равнище на значимост $Sig. (2-tailed) = 0.684 > \alpha = 0.05$. Следователно себеоценките на учениците от двете групи не се различават статистически, т.е. може да се приеме, че техните себеоценки са приблизително еднакви.

Сравнителен анализ на субективното благополучие и взаимоотношенията с родителите и връстниците за експерименталната и контролната групи

Настоящият параграф се фокусира върху установяването на влиянието на образователната система (традиционна и иновативна) върху субективното благополучие и неговите субскали. Резултатите от проведената описателна статистика показват, че средната стойност е по-висока при експерименталната група по отношение на следните субскали: *Общата самооценка* е $\bar{x} = 15.89$. (SD = 3,40), *Положителна нагласа* $\bar{x} = 15.05$. (SD = 3,08), *Депресивно настроение* $\bar{x} = 26.06$. (SD = 4,79), *Близост с родителите* $\bar{x} = 26.15$. (SD = 5,37), *Приемане от връстници* $\bar{x} = 20.56$. (SD = 4,58) и *Субективно благополучие* $\bar{x} = 57.02$. (SD = 10,22) . По-високи средни стойности се отчитат при контролната група по отношение на следните субскали: *Проблеми в отношенията с връстници* $\bar{x} = 7.44$. (SD = 2,26) и *Доверително общуване* $\bar{x} = 9.64$. (SD = 2,31), .

Резултатите от проведената описателна статистика сочат, че средната стойност на общия показател на *Субективно благополучие* при изследваните две групи лица е $\bar{x} = 57.02$. (SD = 10,22). Резултатите показват, че при респондентите от **контролната**

група се наблюдават по-ниски нива на субективното благополучие в сравнение с тези, които се обучават чрез Модел 1:1 в т.нар. иновативни паралелки. Тъй като субективното благополучие е динамичен конструкт и силно се влияе от промените в средата и от способността на индивидите, юношите трябва да се адаптират към средата. Последната включва училищна среда и онлайн среда.

С цел да се направи сравнителен анализ на средните стойности на скалите, изразяващи субективното благополучие и взаимоотношенията с родителите и връстниците за двете групи ученици, е приложен Т – тест (*Independent Samples T-Test*).

Резултатите от него показват, че за скала 4 *Близост с родителите*, Скала 5 *Приемане от връстниците*, Скала 6 *Проблеми в отношенията с връстниците* и Скала 7 *Доверително общуване* **разликите между средните стойности за двете групи ученици от експерименталната и от контролната групи са статистически значими.**

Разликата в средните стойности в Скала Субективно благополучие при двете изследвани групи не е статистически значима. Тя е -1.02907, като характеристиката $t = 1.129$.

Сравнителният анализ показва, че между експерименталната и контролната групи има статистически значими разлики относно Скала 4 *Близост с родителите*, Скала 5 *Приемане от връстниците*, Скала 6 *Проблеми в отношенията с връстниците* и Скала 7 *Доверително общуване*. Относно другите скали (сред които и Скала *Субективно благополучие*) няма статистически значими разлики.

Сравнителен анализ на процъфтяването, измерено по скалата на Дийнър за експерименталната и контролната групи

Средната оценка за процъфтяване на експерименталната група е 25.8739 при стандартно отклонение 4.66345, а за контролната група е 24.6815 при стандартно отклонение 3.99688. 1.19250. **Тази разлика е статистически значима**, тъй като за нея характеристиката $t = 3.031$ е с равнище на значимост $Sig. (2-tailed) = 0.003 < \alpha = 0.05$. Следователно **отношението към процъфтяването на учениците от двете групи се различава статистически.**

Таблица 12. Дескриптивна статистика

Group Statistics					
	Група	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Скала_Прочъфтяване	Експериментална група	238	25.8739	4.66345	.30229
	Контролна група	248	24.6815	3.99688	.25380

Сравнителният анализ на процъфтяването, измерено по скалата на Дийнър, между експерименталната и контролната групи показва, че разликата е в размер на

-1.19250. От Levene's Test обаче се констатира, че не е изпълнено едно от необходимите условия, за да бъде този извод окончателен, което гласи, че между дисперсиите (разсейванията) на двете групи ученици от експерименталната и контролната групи не трябва да се различават статистически. А в този случай това условие не е изпълнено, тъй като характеристиката $F = 3.905$ е с равнище на значимост $\text{Sig.} = 0.049 < \alpha = 0.05$. Затова е необходима допълнителна проверка на заключението чрез непараметричен тест на Mann-Whitney Test. Последният потвърждава първоначално направеното заключение от Independent Samples T-Test, че **има разлика в отношението към процъфтяването** на учениците от двете групи се различава статистически. Основание за това дава характеристиката Mann-Whitney $U = 23923.500$, която е с равнище на значимост $\text{Asymp. Sig. (2-tailed)} = 0.000 < \alpha = 0.05$. Представените данни позволяват да се открий важният извод, че усещането за процъфтяване при юношите обучаващи се по Модела 1:1 е по-осезаемо.

1. Проверка на хипотези и обобщения от осъщественото дисертационно изследване

Хипотеза 1

Предполага, че ще се установят статистически значими различия в равнището на самооценка на юноши (VIII-ми и X-ти клас) в зависимост от особеностите на образователната система – традиционна, без Chromebook и иновативна с Модел 1:1.

Исходното допускане в настоящото дисертационно изследване е, че ще се установят значими различия в самооценката на изследваните юноши в експерименталната и контролната група. Проверката на издигнатата Хипотеза 1 се осъществява чрез направен сравнителен анализ на средните стойности на самооценката по Скалата на Розенберг за двете групи ученици. Получените данни показват, че разликата е в размер на -0.17051 и **не е статистически значима**. Следователно самооценките на учениците от двете групи не се различават статистически, т.е. може да се приеме, че техните самооценки са приблизително еднакви. Това означава, че **хипотеза 1 не се потвърждава**.

Хипотеза 2

Предполага, че ще се установят статистически значими различия в равнището на субективното благополучие при юноши (VIII-ми и X-ти клас) в зависимост от особеностите на образователната система – традиционна, без Chromebook и иновативна, с Модел 1:1.

Проверката на Хипотеза 2 се осъществява посредством сравнителен анализ. Резултатите от проведената описателна статистика показват, че средната стойност на общия показател на субективно благополучие при изследваните две групи лица е $\bar{x} = 57.02$. ($SD = 10,22$). С цел да се направи сравнителен анализ на средните стойности на скалите, изразяващи субективното благополучие и взаимоотношенията с родителите и връстниците за двете групи ученици, е приложен T – тест (*Independent Samples T-Test*). Получените резултати са представени по-горе в дисертационния труд **може да бъде прието, че разликите между средните стойности за двете групи ученици**

(експерименталната и контролната) не са статистически значими. Това означава, че Хипотеза 2 не се потвърждава.

Хипотеза 3

Предполага, че ще се установят статистически значими различия в равнището на процъфтяването при юноши (VIII-ми и X-ти клас) в зависимост от особеностите на образователната система – традиционна, без Chromebook и иновативна с Модел 1:1.

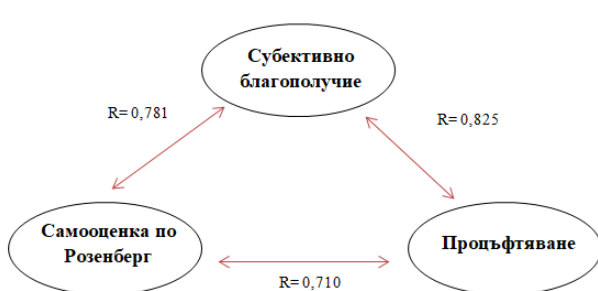
Проверка на Хипотеза 3 се осъществява посредством сравнителен анализ. Средната оценка за процъфтяване на експерименталната група е 25.8739 при стандартно отклонение 4.66345, а за контролната група е 24.6815 при стандартно отклонение 3.99688. 1.19250. Тази разлика е статистически значима, тъй като за нея характеристиката $t = 3.031$ е с равнище на значимост $Sig. (2-tailed) = 0.003 < \alpha = 0.05$, което потвърждава Хипотеза 3. Емпиричните данни показват, че отношението към процъфтяването на учениците от двете групи се различава статистически. От Levene's Test обаче се констатира, че не е изпълнено едно от необходимите условия, за да бъде този извод окончателен. Непараметричният тест на Mann-Whitney Test потвърждава първоначално направеното заключение от Independent Samples T-Test, че има разлика в отношението към процъфтяването на учениците от двете групи се различава статистически. Тази разлика е статистически значима и потвърждава Хипотеза 3.

Хипотеза 4

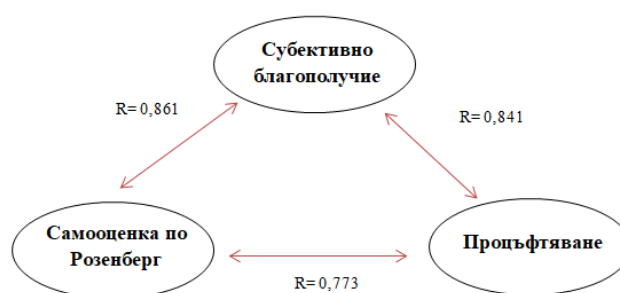
Предполага се, че ще се установят положителни корелации между някои от конструктите (самооценка, субективно благополучие и процъфтяване).

Подхипотеза 4.1. Предполага се, че ще се установят положителни корелации между конструктите в експерименталната и контролната групи.

Корелациите между конструктите могат да бъдат сравнени като данните могат да бъдат прескравени чрез Фигура 27:

Фигура 27а. Корелации при контролната група

Фигура 27б. Корелации при експерименталната група

Подхипотеза 4.2. Предполага се, че ще се установят по-силни корелации между изследваните конструкти при експерименталната група.

За **експерименталната група** корелационната зависимост показва, че за разглежданите величини – Субективно благополучие и Себеоценка по Розенберг съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация е $r = 0.851$, което означава, че е налице силна положителна взаимовръзка. За **контролната група** също е установена положителна корелационна зависимост Коефициентът на корелация $r = 0.781$ и показва, че е налице също силна положителна взаимовръзка. С по-голям коефициент на детерминация е зависимост за експерименталната група - $r^2 = 0.851 = 85.1\%$, а за контролната група той е по-малък - $r^2 = 0.781 = 78.9\%$. Стандартната грешка на зависимостта за експерименталната група е по-малка, равна на 5.388, докато за контролната група по-голяма и възлиза на 6.185.

Следователно се приема, че по-силно изразена е зависимостта между Скала Самооценка по Розенберг и Субективното благополучие при експерименталната група.

За експерименталната група корелационната зависимост показва, че за разглежданите величини – самооценка по Розенберг и Субективно благополучие съществува положителна зависимост. За **експерименталната група** корелационната зависимост е с константа ($b_0 = 9.303$) и регресионен коефициент ($b_1 = 1.844 > 0$) и показва положителна зависимост. Коефициентът на корелация е $r = 0.841$, което означава, че е налице силна положителна взаимовръзка. За **контролната група** е установена корелационна зависимост като константата ($b_0 = 5.661$) и регресионният коефициент ($b_1 = 2.039 > 0$) показват, че между разглежданите величини съществува положителна зависимост. Коефициентът на корелация $r = 0.825$ и показва, че е налице също силна положителна взаимовръзка. С по-голям коефициент на детерминация е зависимостта за експерименталната група - $r^2 = 0.708 = 70.8\%$, а за контролната група той е по-малък - $r^2 = 0.681 = 68.1\%$. Стандартната грешка на зависимостта за експерименталната група е по-малка, равна на 5.538, докато за контролната група по-голяма и възлиза на 5.592.

Следователно се приема, че по-силно изразена е зависимостта между Скала Процъфтяване и Субективното благополучие при експерименталната група.

Проверката се осъществява чрез корелационен анализ между двата оставащи конструкта – Себеоценката по Розенберг и Процъфтяване. За експерименталната група корелационната зависимост с константата е $b_0 = 9.306$ и регресионният коефициент $b_1 = 0.822 > 0$ показват, че между разглежданите величини съществува силна положителна зависимост ($r = 0.773$). За контролната група е установена корелационна зависимост като константата е $b_0 = 12.104$, а регресионният коефициент $b_1 = 0.755 > 0$. Следователно между разглежданите величини съществува силна положителна зависимост ($r = 0.710$). С по-голям коефициент на детерминация е зависимостта за експерименталната група ($r^2 = 0.598 = 59.8\%$), в сравнение с контролната група ($r^2 = 0.503 = 50.3\%$). Стандартната грешка на зависимостта за експерименталната група обаче е по-голяма в размер на 3.148, а за контролната група тя е по-малка - 3.004.

Анализирайки получените резултати се приема, че по-силно изразена е зависимостта между Скала Процъфтяване и Субективното благополучие при експерименталната група, тъй като за нея регресионният коефициент е по-

голям в размер на 0.822, докато регресионният коефициент за контролната група е по-малък - 0.755.

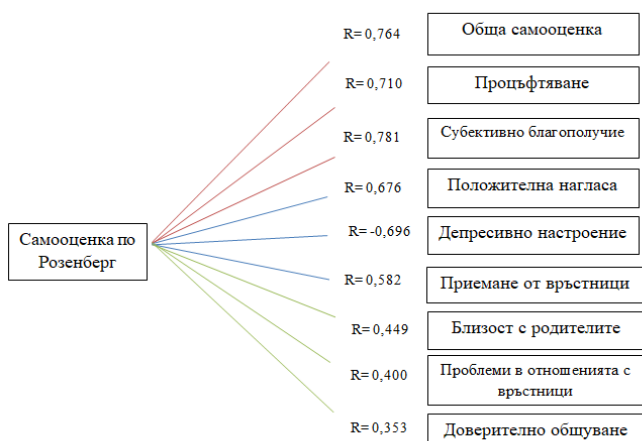
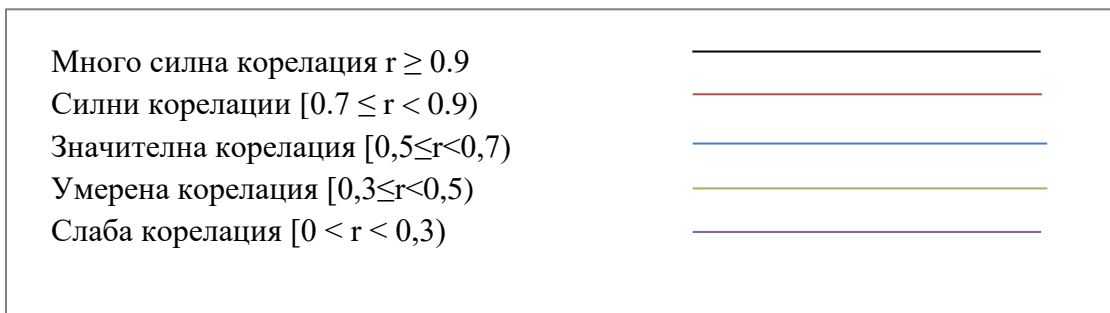
Проверката посредством корелационен анализ и получените данни потвърждават Хипотеза 4.

Хипотеза 5

Предполага се, че всеки от конструктите ще корелира с поне от една от субскалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст, както в контролната, така и в експерименталната група.

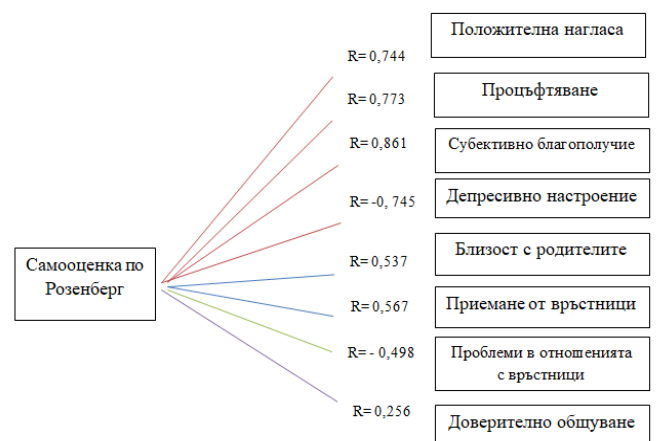
Подхипотеза 5.1. Предполага се, че ще съществува корелация между Себеоценката по Розенберг и поне една от скалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст, както в контролната, така и в експерименталната група. Проверката на **Подхипотеза 5.1** се осъществява посредством корелационен анализ. Получените емпирични данни показват, че съществуват статистически значими корелационни връзки съществуват между Себеоценката по Розенберг и някои от субскалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст. Това **потвърждава Подхипотеза 5.1**. На следващите графики са визуализирани корелационните зависимости, като са представени статистически значимите коефициенти.

Легенда:

Контролна група:

Фигура 30. Корелационни зависимости между себеоценката по Розенберг и другите конструкти и компоненти на СББВО

Експериментална група:

Фигура 31. Корелационни зависимости между себеоценката по Розенберг и другите конструкти и компоненти на СББВО

Подхипотеза 5.2. Предполага се, че ще съществува корелация между Субективното благополучие и поне една от скалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст, както в контролната, така и в експерименталната група.

Проверката на Подхипотеза 5.2. се осъществява посредством корелационен анализ. Получените емпирични данни **потвърждават Подхипотеза 5.2.** На следващите графики са визуализирани корелационните зависимости между Субективното благополучие и субскалите на ССБВО, като са представени статистически значимите коефициенти.

Контролна група

Фигура 32. Корелационни зависимости между субективното благополучие и другите конструкции и компоненти от ССБВО

Експериментална група

Фигура 33. Корелационни зависимости между субективното благополучие и другите конструкции и компоненти от ССБВО

Подхипотеза 5.3. Предполага се, че ще съществува корелация между процъфтяването и поне една от скалите от Въпросника за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст, както в контролната, така и в експерименталната група.

Проверката на Подхипотеза 5.3. се осъществява посредством корелационен анализ, а получените емпирични данни я **потвърждават.** На следващите графики са визуализирани корелационните зависимости между Процъфтяването и субскалите на ССБВО, като са представени статистически значимите коефициенти.

Контролна група

Фигура 34. Корелационни зависимости между процфтяването и другите конструкции и компоненти на СББВО

Експериментална група

Фигура 35. Корелационни зависимости между процфтяването и другите конструкции и компоненти на СББВО

Дискусия, обобщения и изводи. Научна новост, ограничения и приложимост на изследването

Изводи

- В теоретичен план са анализирани и систематизирани съвременни научни дискусии относно самооценката, психичното и субективното благополучие, процфтяването и техните същностни характеристики. Интерпретирани са различни схващания за спецификите на детско-юношеската възраст (12-17) г. и основните развитийни задачи в този етап от жизнения цикъл.
- Допълнително е потвърдена надеждността на стандартизираните Скала за себеоценка на Морис Розенберг - българска стандартизация от Маргарита Дилова, Ева Папазова и Методи Коралов, Скала за субективно благополучие и взаимоотношения в юношеска възраст (ССБВО) - кратка българска версия, апробирана за българска извадка и стандартизирана от Пламен Калчев (2014) и Скала за процфтяване на Дийнър - българска стандартизация от Пламен Калчев, превод Пламен Калчев и Камелия Ханчева. Контингент на настоящото проучване са 486 юноши, разпределени в две групи експериментална група, включваща 238 (49.0%) и контролна група с 248 (51.0%) юноши. Използваните скали за изследването на трите конструкта в периода на юношеството имат добра конструктивна валидност и надеждност.
- Не се потвърждава главното входящо допускане в дисертационния труд, че съществуват значими различия в изследваните конструкти в зависимост от особеностите на образователната система (с изключение на процфтяването).
- Доказани по емпиричен начин са взаимозависимости между конструктите себеоценка, субективно благополучие и процфтяване, както и значимите положителни корелационни връзки между техните компоненти.

- Последващото изследване на социо-демографските фактори може да допълни и обогати данните за изследваните конструкти.
- Анализът по компонентите на трите изследвани конструкта представя диференцирана картина относно спецификата на взаимовръзките между тях. Те корелират един с друг в различна степен в контролната и експерименталната група, като корелациите са много силни.
- Резултатите от проведеното емпирично проучване обогатяват наличните изследователски постижения относно анализираниите конструкти в юношеството, като представят и изследват нови връзки с вида на образователната система на база на присъствието или отсъствието на дигитални иновации.

Научна новост, ограничения и приложимост на изследването

Научната новост при решаването на изследователския проблем се състои в провеждането на оригинално за българския социо-културен и образователен контекст проучване на взаимовръзките между основни конструкти на психичното здраве при лица в юношеска възраст. По емпиричен начин беше показано, че иновативното обучение в Google Workspace по Модела “Един ученик - едно устройство” все пак влияе върху стойностите на процъфтяването. Различията в параметрите на самооценката и субективното благополучие при двете изследвани групи са незначителни. В практичен план резултатите могат да бъдат използвани в планирането на образователния процес, за подобряване на психичното здраве на учениците, които се обучават в иновативните паралелки, както и за създаване на подходящи материали за позитивни тренинги за юноши. Получените резултати могат да бъдат полезни за педагогически съветници и училищни психолози, училищни ръководства, учители психолози, педиатри и други.

Нивата на новост в дисертацията са: изследване на малко изследвана към момента област – иновациите в образованието и комбинирането на три психологически конструкта.

Ограничения на изследването и бъдещи насоки

При интерпретацията на резултатите и извеждането на заключенията от настоящото изследване следва да се имат предвид някои ограничения. Констатираните резултатите не могат да бъдат генерализирани за цялата популация, поради което бъдещи изследвания с по-голяма и разнородна извадка биха могли да ги обогатят и да спомогнат за изграждане на по-цялостна и коректна картина по отношение на изследваните конструкти и взаимовръзката им с типа на образователната система.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Внедряването на иновативни технологии и приложения в българското образование продължава да придобива широк мащаб като среща подкрепата на МОН и на общините. Най-голямо е приложението на облачната платформа на Google Workspace. Важно е обаче да се вземе предвид въздействието ѝ върху благосъстоянието на използващите я ученици.

В заключение може да се потвърди, че има нарастваща необходимост от напредък в емпиричните проучвания в сферата на образованието и технологиите в образованието, и психичното здраве и благополучие на учениците с цел подобряване на качеството на живот и в най-добрия интерес на децата. Необходимо е изграждането на интегрирано в смислена рамка образование, която би могла да отговори на прагматичните проблеми свързани с детското психично здраве.

ПРИНОСИ

- 1) Проведено е оригинално емпирично проучване в научното поле на изследваната проблематика в България относно взаимовръзките между конструкти на психичното здраве и вида на образователната система. Получените резултати поставят начало на емпирични търсения за връзка между технологичните решения в образованието и психичното здраве на подрастващите.
- 2) Разработен е обстоен, прецизен и целенасочен теоретичен обзор на теории за самооценката, субективното благополучие и процъфтяването. Концептуализирани и научно последователно са интерпретирани основни класически и съвременни модели и подходи, свързани с иновативните системи за обучение.
- 3) На емпирично ниво са изследвани и установени специфични особености в развитието на изследваните конструкти при юноши в зависимост от вида на образователната система – общообразователна и иновативна.
- 4) Получените резултати могат да бъдат полезни за психолози, педиатри, педагози, социални работници и административни лица, работещи в сферата на образованието, психологията и детско-юношеското развитие.